

РОЗБУДОВА ПАРАДИГМИ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: КОНФЛІКТОГЕННИЙ АСПЕКТ

- A** Автори порушують одну із важливих проблем сучасного суспільства, у тому числі й освітнього простору – виникнення певних конфліктів, спричинених трансформаційними змінами у глобалізованому світі – політичних і міжособистісних. Вони відмічають, що з'ясування сутності конфлікту в усіх його проявах уможливорює визначення специфічних підходів подолання труднощів на шляху розбудови сучасної парадигми існування людства, а також певних суспільних й освітніх просторів держав у цілому, України – зокрема. Представлено певні результати аналітичного вивчення існуючих публікацій і досліджень, що, на думку авторів, треба врахувати при роботі з конфліктами для виявів не тільки негативних, а й позитивних їх сторін. Це має забезпечити адекватні й адаптивні процеси розвитку країни в часи суспільних і освітніх трансформацій, сприяти розробленню ефективних механізмів урегулювання конфліктних ситуацій задля подолання як особистісних, так і колективних стресів, що виникають на цьому фоні.

Стаття має інформаційно-аналітичний контекст. Автори наводять приклад світоглядно-ціннісного конфлікту перехідного періоду на щаблі першої трансформаційної хвилі становлення нового українського суспільства та розбудови нової парадигми вітчизняної освіти в часи глобальних світових змін постіндустріального простору.

На меті дослідження є розкриття сутності конфлікту та його позитивного впливу на розвиток сучасної парадигми вітчизняної освіти у руслі її модернізації та реформування, а також безпосередньо трансформації особистості в суспільстві загалом і в освітньому просторі зокрема, які є наслідком конфліктів – міжособистісних, соціальних, політичних.

Ключові слова: парадигма сучасної освіти; суспільні трансформації; освітні трансформації; соціальні конфлікти; політичні конфлікти; міжособистісні конфлікти; особистісні трансформації

- S** *Rostoka Marina, Cherevychnyi Hennadii. Розбудова парадигми освіти у контексті сучасних трансформацій: конфліктогенний аспект.*

The authors raise one of the important problems of modern society, including the educational space – the emergence of certain conflicts caused by transformational changes in a globalized world – political, social and interpersonal.

They note that clarifying the essence of the conflict in all its manifestations makes it possible to identify specific approaches to overcome difficulties in building a modern paradigm of human existence, as well as certain social and educational spaces of states in general, Ukraine in particular. The article presents certain results of analytical study of existing publications and research, which, according to the authors, should be taken into account when working with conflicts to identify not only negative but also positive aspects. It should ensure adequate and adaptive processes of the country's development in times of social and educational transformations, promote the development of effective mechanisms for resolving conflict situations to overcome both personal and collective stresses that arise against this background.

The article has an information-analytical context. The authors give an example of worldview-value conflict of the transition period at the stage of the first transformational wave of formation of a new Ukrainian society and development of a new paradigm of national education in times of global changes in the post-industrial space.

The current study reveals the essence of the conflict and its positive impact on the development of the modern paradigm of national education in line with its modernization and reform, as well as the direct transformation of the individual in society in general and in education, in particular

Key words: paradigm of modern education; public transformations; educational transformations; social conflicts; political conflicts; interpersonal conflicts; personal transformation

Ростока Марина Львівна, кандидатка педагогічних наук, старша наукова співробітниця відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, Україна

Rostoka Marina, PhD of Pedagogical, in Education, Senior Researcher in the Department of Scientific Information and Analytical Support of Education, V. O. Sukhomlinskyi State Scientific and Pedagogical Library of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: marilvross@gmail.com

Черевичний Геннадій Семенович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри новітньої історії України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Cherevychnyi Hennadii, Ph.D of Historical, in Education, Associate Professor, Associate Professor in the Department of Modern History Associate Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

E-mail: gsherevichnyj@gmail.com

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. З точки зору практики трансформації системи освіти, спрямуванням її до сучасної парадигми розвитку, видається корисним досвід України кінця ХХ – початку ХХІ століття. Саме в цей час відбувалася перша трансформаційна хвиля в межах перехідного суспільства, яке намагалося провести модернізацію власної країни. У цей же час здійснюється й процес адаптації освітньої системи щодо національної ідентичності. Це відобразилось у новій хвилі українізації в ХХ ст. У цей період упровадження української мови в освітній процес закладів освіти зіштовхнулося, як і в минулому, з недостатнім наявним базисом для її втілення в життя: складнощами наукової термінології, відсутністю як такого масиву необхідної навчальної літератури, підготовлених відповідним чином педагогів.

Світоглядно-ціннісний конфлікт перехідного періоду цієї першої трансформаційної хвилі мав свої прояви й у зіткненні інтересів нової української буржуазії та інтелігенції, з її роллю відповідного типу в суспільстві: формульована (створення правової держави) та правозахисна (соціальний захист громадян від держави і бізнесу) функції, морально-виховна та інтеграційна; розвивальна (розвиток громадянської ідентичності, міжособистісні комунікації, освітні інновації). Власне це й стало причиною на той час девальвації місця і значення представників освітянських кіл у суспільному житті, девальвації їхнього матеріального становища [18, с. 89].

Отже, виміром соціально-психологічної адаптації викладачів закладів вищої освіти на початку ХХІ ст. в Україні співвідносно процесу трансформації системи освіти, виявом параметрів конфліктності в академічному середовищі, пов'язаному із цим, слугувало комплексне соціологічне дослідження, проведене у 2001 році. На поверхню вийшли основні питання щодо вивчення конфліктології та визначення в цьому векторі сучасних ознак взаємопов'язаних стадій виникнення конфлікту як у політичному, соціальному, зокрема, освітньому, так і їх провокування на міжособистісному вимірі, який, у свою чергу і на нашу думку, є визначальним фактором майже всіх існуючих конфліктів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій показав, що проблемі конфліктів у всіх сферах людської діяльності присвячено чимало праць учених і практиків. Відтак, міжособистісним конфліктам і джерелам їх появи, а також встановленню векторів їхнього розв'язання, присвячено праці таких дослідників, як: Д. Бернард, М. Дойч, Г. Зіммель, Р. Кілмен, Л. Коузер, Р. Мак, Т. Парсонс, Л. Понді, А. Рапопорт, К. Томас, З. Фрейд, К. Хорні. Деталізовано підійшли до вивчення конфліктів Н. Гришина, К. Левін, М. Дейч, Дж. Картрайт, Р. Ліпіт, О. Руденко та ін. Значний внесок зроблено В. Василюком, О. Калмиковою, Л. Ланге, О. Леонтьєвим та ін. Термінополе «політичний конфлікт» у теорії конфліктології є предметом вивчення таких дослідників, як: В. Парето, Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, Р. Дарендорфа та ін. Основоположниками теорії політичного конфлікту вважають

К. Маркса і А. Токвіля, які відзначали неминучість солідарності всередині соціальних асоціацій, союзів і конфліктів між ними. Втім, «перший автор розглядав конфлікт і консенсус як альтернативи, абсолютизуючи при цьому роль політичного конфлікту, а другий – висунув ідею про те, що демократія включає баланс між силами конфлікту й консенсусу, спираючись на політику соціального партнерства» [1].

У межах наукового дослідження «Бібліографічний та аналітичний супровід діяльності Національної академії педагогічних наук України щодо науково-методичного забезпечення модернізації та реформування освіти», що проводять науковці відділу наукового інформаційно-аналітичного супроводу освіти Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, було встановлено, що вчені НАПН України приділяють також значну увагу психології конфлікту (В. Орлов, О. Отич, О. Фурса та ін.).

Формулювання цілей статті: з'ясувати взаємозалежності трансформаційних змін як у суспільстві, так і в освітньому середовищі, спричинених конфліктами та їх впливу на становлення особистості (особистісні трансформації) в суспільстві змін, проаналізувати відповідну джерельну базу та наведення певних інформаційно-аналітичних даних.

Викладення основного матеріалу дослідження. Звісно, що важливим кроком у вивченні конфліктології, зокрема, освітньої конфліктології, є проблематика розуміння покладених в основу її понять.

Тому, перш ніж визначати особливості будь-якого явища, спробуємо з'ясувати дефініції, що його характеризують та чинники, що їх зумовлюють у період сучасних суспільних й освітніх трансформацій.

Контент-аналіз науково-педагогічних, інформаційно-довідкових, термінологічних та інших джерел дає змогу уявити картину існуючих поглядів, узагальнити й навести власні заключення у певному ключі пізнання. Важливо акцентувати увагу на тому, що всі конфлікти вивчаються для їх розв'язку за певною програмою дослідження: опис конфліктної ситуації; з'ясування учасників конфлікту, суб'єктів конфлікту; визначення об'єкту і предмету конфлікту; встановлення сутності інциденту і типу конфлікту; охарактеризованість типологізації й розкриття причини конфлікту (основні, що спровокували початок конфлікту, поверхневі причини, амбіції учасників під час конфлікту; глибинні – конфлікт чий-то особистих інтересів; пропозиція методу вирішення конфлікту; визначення можливих загроз, що впливатимуть на результат розв'язування. Звичайно, експерти надають і висновок-заклучення щодо прогнозів постконфліктного періоду. Звідси структурно-семантичне представлення категорії «конфлікт» є логічним і зрозумілим і відтворюється у конструкті «преамбула конфлікту ↔ розвиток конфлікту ↔ розв'язання конфлікту».

З'ясування структурно-семантичних зв'язків базового поняття «конфлікт» у нашому дослідженні уможливлуватиме визначення особливостей розвитку та розв'язання будь-яких конфліктів.

Зазначимо, що конфлікт сягає корінням до історії розвитку людських взаємин. Мінливість конфлікту проявляється в різних соціальних системах, демонструючи на практиці важливість превентивних заходів. Необхідність осмислення механізмів конфліктного регулювання викликана перманентним характером розбіжностей, що зневажають кордону соціальної злагоди [13].

Наприклад, О. Руденко наголошує на тому, що «сучасне суспільство ставить людство перед вибором: воно стане або століттям конфліктології, або воно стане останнім століттям в історії людства». Автор зазначає, що «конфлікти у в ХХ ст. стають основною причиною загибелі людей» (як ми бачимо й на початку ХХІ ст.): «дві світові війни, понад 200 великомасштабних війн, локальні військові конфлікти, збройна боротьба за владу, вбивства, самовбивства – усі ці види конфліктів, за найприблизнішою оцінкою, забрали до 300 млн людських життів». Сумно, але й продовжують забирати кожного дня. Авторка також говорить про те, що й «конфлікти в організаціях нерідко справляють вплив на якість діяльності» їх колективів, а також «злагода в сім'ї та згода із самим собою виступають важливою умовою щасливого життя кожної людини» [16].

На нашу думку, нині конфлікт має стати певною технологією подолання існуючих перешкод конфліктуючих сторін із застосуванням ними здорової агресії [20] конфліктуючих сторін.

Основними видами конфліктів прийнято вважати політичні і міжособистісні, що тісно взаємопов'язані й слугують підґрунтям, на нашу думку, всіх виникаючих, у тому числі й на соціальному (соціально-психологічному) рівні інших конфліктів. Спробуємо з'ясувати сутність політичного і міжособистісного конфлікту та знайти певний перетин їх виникнення та розв'язку.

По-перше «політичний конфлікт – це протистояння різних соціально-політичних сил, суб'єктів політики в їхньому прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, пов'язані, насамперед, із боротьбою за здобуття влади, її перерозподіл, зміну свого політичного статусу, а також з політичними перспективами подальшого розвитку суспільства» [13].

По-друге, «політичний конфлікт – це зіткнення, протистояння політичних суб'єктів, обумовлене протилежністю їхніх політичних інтересів, цінностей і поглядів», тобто «предметом політичного конфлікту є влада», але «люди у своїй діяльності, знаходячись у контакті, будують певну систему взаємостосунків і взаємовпливу, а вона, у свою чергу, перетворюється на піраміду рівнів управління, вершиною якої є політична влада», тому всі політичні конфлікти в суспільстві можна розділити на два основні види: горизонтальні й вертикальні [12].

По-третє, політичний конфлікт – це зіткнення суб'єктів політики в їх взаємному прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, пов'язані насамперед із досягненням влади або її перерозподілом, а також зі зміною їх політичного статусу в суспільстві. Адже «джерелом політичних конфліктів слугує задоволення базових потреб соціальних груп та індиві-

дів, яке в складному структурованому суспільстві не може бути забезпечене без узгодження та централізованої координації зусиль, чим і займається державна влада. Отже, політична влада для групи – не самоціль, а засіб гарантування задоволення її фундаментальних потреб» [11].

До основних стадій розвитку політичних конфліктів в основному відносять [1]: виникнення (та/або формування) сторін, що протистоятимуть (цей етап має певні періоди розвитку, а саме: актуалізація інтересів виокремлено в кожній зі сторін; встановлення пріоритетів і цілей; розроблення стратегії й тактики боротьби, вибір методів і засобів; пошук прихильників (союзників); розвиток практичних дій (демонстрація сили та загроза її використання → застосування сили → збройне насилля); розв'язання конфлікту (компроміс або остаточне розв'язання).

Конфлікти стають реальністю після стадії свого назрівання. Сутність цього процесу полягає в тому, що до наявних передумав конфлікту додаються ще й додаткові фактори, які загострюють протиріччя та роблять сутичку неминучою. На цій стадії конфліктуючі сторони усвідомлюють несумісність своїх інтересів і розглядають одне одного як перешкоду на шляху досягнення власних цілей. З якогось моменту вони вирішують, що зберігати Status Quo неможливо і приступають до активних дій – такий стан взаємин між суб'єктами називається конфліктною ситуацією.

Для безпосереднього початку конфлікту потрібний певний стимулювальний фактор, який і виступає приводом до конфлікту. Після нього конфлікт вступає в свою активну фазу [1].

Отже, особливості розвитку й розв'язання політичних конфліктів знаходяться у площині безпосереднього визначення особливостей політичних конфліктів як таких, які відрізняють їх від усіх інших [11]:

1. Переважно відкритий характер і досить яскравий прояв зіткнення інтересів (схильність до зовнішніх ефектів).
2. Обов'язкова публічність (здійснюється особливою групою осіб, інтереси яких не співпадають з інтересами народу, а, по-друге, це припускає їх звернення до народу й активну мобілізацію його на підтримку своєї сторони).
3. Збільшення кількості політичних конфліктів (конфлікт є головним способом дії чи зразком поведінки політиків, головним чином тому, що багато конфліктів неполітичної сфери життя людей, не знаходячи свого мирного вирішення, переходять у сферу політичну).
4. Зростаюча значущість (яким би локальним не був політичний конфлікт, він завершується ухваленням рішення на державному рівні, а воно обов'язкове для всіх членів суспільства).
5. Обов'язкове встановлення політичного панування завдяки їх розгортанню в соціальному просторі, де домінуючою віссю є вертикаль державної влади, їх головною метою неминуче стає встановлення політичного панування сторони, що виявилася сильнішою. Звідси й гострота політичних конфліктів та набуття ними крайніх форм – путчі, заколоти, повстання.

6. Можливість використання силових ресурсів (у суспільстві тільки державна влада володіє правом легально застосування сили, тому держава як політичний інститут є неодмінним учасником практично всіх політичних конфліктів, завжди існує велика спокуса в якості останнього аргументу використати силу, причому на абсолютно законних підставах, що робить політичні конфлікти потенційно небезпечними та руйнівними за їх наслідками).

Узагальнюючи пропонований вище контекст, підтримуючи суспільну й наукову думку, вважаємо, що політичні конфлікти є дуже небезпечними, особливості їх розвитку й розв'язання у більшості випадків відзначаються залученням великих мас, котрі йдучи за політичним лідером у багатьох випадках, навіть, не шкодують власного життя. А життя – це найцінніший скарб людини!

У свою чергу, нині «географія конфліктів є перспективним напрямом наук, особливо під час триваючих територіально-політичних конфліктів в Україні, що виконують не тільки негативну функцію на розвиток геосистеми, але також мають позитивний, конструктивний ефект, пов'язаний з націобудівництвом, державотворенням та антиколоніальною боротьбою, адже дослідження світових конфліктів має давню традицію».

Р. Сливка говорить, що за методологією Інституту дослідження конфліктів Гейдельберга, конфліктні питання є матеріальними або нематеріальними благами, що переслідують учасників конфлікту через конфліктні заходи. Дослідник пояснює, що «завдяки характеру конфліктних заходів конфліктні питання набувають актуальності для суспільства загалом або для співіснування в межах даного стану, або між державами... тобто, у більшості конфліктних питань, виділених у «Барометрі конфлікту» властивостей, чітко проявляється територіальність, а саме: територія; автономія; сецесія; деколонізація; субнаціональне переважання; ресурси [22].

Спираючись на досвід і підтримуючи думку О. Руденко, значимо, що «аналізуючи і систематизуючи різні конфліктні ситуації, деякі автори виділяють таке поняття, як «образи конфліктної ситуації», змістовною стороною яких виступають ідеальні картини, образи конфліктної ситуації, що є в кожного з учасників конфлікту – ці внутрішні картини ситуації містять у собі уявлення учасників про самих себе (свої мотиви, цілі, цінності, можливості тощо), уявлення про конфронтуючі сторони (їхні мотиви, цілі, цінності, можливості тощо) і уявлення про середовище, у якому складаються конфліктні відносини. Саме ці образи, ідеальні картини конфліктної ситуації, а не сама реальність є безпосередньою детермінантою конфліктної поведінки її учасників» [16].

Зауважимо, що практично кожна людина в своєму житті проходить певні випробування, потрапляючи у будь-якій сфері свого буття в різні спірні ситуації, які визначаються наукою як міжособистісні конфлікти (розповсюджений тип конфліктів) [5, с. 7–14]. Можна навіть уточнити так, що практично всі конфлікти врешті-решт зводяться до міжособистісного.

Дослідниця Н. Гришина наголошує на тому, що такий конфлікт – «це ситуація, у якій має місце протиріччя між її учасниками, що проявляються в їхньої протидії один одному (протистоянні, протиборстві) і супроводжується афективними проявами» [3; 4, с. 108].

Більшість науковців схиляються до тлумачення категорії «міжособистісний конфлікт» як «ситуації суперечностей, розбіжностей, зіткнень між людьми» [6]; як «вид взаємодії між сторонами у процесі вирішення проблеми у вигляді протидіяння однієї сторони іншій» [1]. Певні автори наголошують на тому, що такі конфлікти утворюються між двома особистостями [21]; інші зазначають, що в міжособистісному конфлікті може бути і декілька учасників [10]; але всі вони вказують на обов'язкову наявність як «мінімум, двох сторін» [6].

Спроби систематизувати міжособистісні конфлікти здійснені багатьма дослідниками. Наприклад, Н. Гришиною виокремлюються конфлікти цінностей та ресурсні конфлікти (або конфлікти інтересів) [3; 4, с. 108]. До того ж, А. Гірник в основу класифікації міжособистісних конфліктів покладає конфлікти інтересів, інформаційні конфлікти, організаційні (структурні) конфлікти, конфлікти спілкування (поведінки і стосунків), конфлікти систем цінностей [2], а формами прояву конфліктів дослідники розрізняють такі, як: суперечка, чвари, сварка, а за ступенем гостроти протистояння сторін (учасників конфлікту): суперництво та ізоляція. Ступень навантаження напруженості утворюють ворожість, сутичка, зіткнення [6].

Отже, можна говорити про те, що, спираючись на положення загальної теорії конфліктів, усі міжособистісні конфлікти мають як спільні риси, так для кожного із конфліктів виокремлюються власне притаманні йому особливості.

До спільних сторін будь-яких міжособистісних конфліктів можна віднести: наявність як мінімум, двох сторін та зони незгоди між сторонами, яку не завжди можна легко розпізнати і межі якої є рухливими (можуть звужуватися та розширюватися); стійке мотивування кожної із сторін зі встановлення пріоритетів інформуванням цілі; здійснення учасниками (суб'єктами) конфлікту практичних продій, (створення прямих чи опосередкованих перешкод, завдання шкоди майну чи репутації іншого, погрози, насильство, приниження); однакові етапи розвитку конфлікту: передконфліктний, інцидентний, ескалаційний, кульмінаційний, завершальний, постконфліктний. До того ж, способи вирішення майже всіх конфліктів ідентичні.

Відмінністю кожного міжособистісного конфлікту є тісно пов'язані між собою аспекти: *змістовий* – наявність предмету суперечки, справи або питання, яке викликало незгоду та *психологічний* – особистісні особливості учасників конфлікту, їхні емоційні реакції на причини конфліктів, на дії іншої сторони, на хід конфлікту, безпосередньо один на одного.

Як уже говорилося вище, будь-який міжособистісний конфлікт врешті-решт має своє вирішення.

Утім, форми вирішення конфлікту залежать від стилю поведінки його суб'єктів у процесі розвитку конфлікту [6].

Ця частина конфлікту визначається дослідниками як найважливіша, її ще окреслюють як емоційну сторону конфлікту. Науковці виділяють наступні стилі поведінки в міжособистісному конфлікті: протиборство (конкуренція), ухилення, пристосування, компроміс, співробітництво, асертивність [5, с. 7–14; 9]. Звісно, що міжособистісний конфлікт виконує як негативні так і позитивні функції.

Узагальнюючи наведене вище, будемо визначати міжособистісний конфлікт як ситуацію протистояння двох або декількох учасників, яка сприймається та проживається ними (або щонайменше одним із них) як значуща психологічна проблема, що вимагає свого вирішення і викликає активність сторін, спрямовану на подолання суперечності та вирішення ситуації в інтересах обох чи однієї із сторін [9].

Дослідник Д. Салімгарєєв пропонує дійовим засобом для врегулювання конфліктних ситуацій застосування методу медіації, зважаючи на те, що порушення в комунікації й взаєминах – два основоположних початку для конфліктної атаки. Він говорить про те, що нині медіація як дієва процедура врегулювання розбіжностей має застосовуватися на постійній основі там, де конфлікт повинен бути керованим в обов'язковому порядку, тобто головним чином це й є взаємини стратегічного характеру, що впливають на стабільність суспільства [17].

Також «причиною міжособистісних конфліктів може виявитися перевернутий сприйняття і розуміння ситуації, поведінка одного по відношенню до іншого, взаємне або одностороннє нерозуміння, неправильне тлумачення намірів», а «особистісними передумовами щодо розбіжності з оточуючими можуть слугувати такі риси, як нетерпимість до недоліків інших, знижена самокритичність, імпульсивність, нестриманість у почуттях, що вкоренилася, негативні заборони, упередження стосовно тих чи інших людей».

О. Руденко попереджує, що «при конфлікті утворюючими якостями можуть стати схильність до агресивної поведінки, до підпорядкування собі інших, невихованість, відсутність внутрішньої духовної культури, неухважність, непошана до людей, користоловство, егоїзм, тобто такі риси характеру, які сформувалися як результат неправильного, одностороннього виховання». Вона зауважує, що у профілактичній роботі із запобігання конфліктам мають використовуватися різноманітні види і методи психотерапії, у тому числі й активні методи на кшталт ігрових психотехнік, тренінгових психотехнологій і аутотренінгів, методи групової психотерапії тощо [16].

Також, зазначимо, що проявом конфлікту інтересів на трансформаційному поступі освітянської системи України став досвід запровадження нових концептуальних підходів у викладанні суспільних/гуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти, наприклад, історії (коли воно змінювалось як кількісно, так і якісно). З досвіду Львівщини наведемо приклад: зменшення в годинах викладання майже втричі, натомість надання їх на користь викладання інших гуманітарних дисциплін (етики, історії культури тощо). Крім того, акцент у викладанні історії у закладах освіти мав те-

пер бути перенесений на неперервність, послідовність і системність і з шкільним курсом [19, с. 71–72].

Вочевидь вийшла на поверхню низка конфліктів у галузі управління, фінансування та матеріального забезпечення освіти тощо. Зокрема, на думку дослідників даної проблематики, у зазначений період відповідної ринковим умовам нової моделі управління, заснованої на демократичних засадах, не склалося; натомість з'явилися авторитетні судження, що виправдовували посилення авторитарності [7; 19, с. 55].

У цей же час відбувався процес адаптації освітньої системи щодо національної ідентичності, що на практиці відобразилось у новій хвилі українізації у ХХ ст. Упровадження української мови в освітній процес зіштовхнулося, як і в минулому, з недостатнім наявним базисом для її втілення в життя: складнощами наукової термінології, відсутністю як такого масиву навчальної літератури, підготовлених відповідним чином викладачів. Його особливістю стало те, що воно охопило науково-педагогічних працівників із різних частин України: заходу, центру, сходу. Що в свою чергу дало можливість виявити на той період як рівень адаптивності до змін викладацького складу, так і певні категорії викладачів, що продемонстрували конфліктність і низький рівень адаптації до інноваційного розвитку галузі в межах модернізації всієї країни. Зокрема, з'ясувалось, що консерватизм і позитивна оцінка минулої системи освіти притаманні більше викладачам державних закладів вищої освіти, а серед них: науково-педагогічним працівникам технічного та природничого профілю, а також представникам старшої і середньої вікової групи, ніж молодій, яка по суті виявилася основною базою трансформації освітньої системи та її головними адаптерами [8].

Підсумовуючи вищесказане, хочемо ще раз привернути увагу до статті «Здорова агресія. Коли і чому треба давати здачу» (За М. Ткалич) [20], що нещодавно вплинула своїм ефектом на роздуми щодо власного буття у швидкозмінному соціумі нашого суспільства в цілому, й як особистості в організації – зокрема. Вважаємо, що для адекватного подолання конфліктного й постконфліктного стану міжособистісних перетинів маємо зміцнювати кордони власної особистості самостійно й за допомогою інших, значущих у нашому житті людей, маємо з повагою відноситись до себе і до інших, у часи глобальних трансформацій, які впливають на динаміку всього світового простору, у тому числі і в освітній системі, й на кожен окрему особистість – безумовно, маємо формувати у собі здорову агресію і робити її корисним навиком й набувати у т. ч. асертивності у міжособистісних взаєминах. М. Ткалич каже, що «люди – це одні із найагресивніших живих істот».

Висновки. Підводячи підсумки, вважаємо за доцільне зазначити таке, що для адекватного подолання конфліктного і постконфліктного стану міжособистісних взаємовідносин видається:

- по-перше, зміцнення особистісних кордонів, спираючись на необхідну підтримку емоційно близьких людей;
- по-друге, розвиток умінь стресостійкості.

Варто додати також і набуття асертивності у міжособистісних взаєминах, а також навичок конкурентоздатності в умовах глобальних трансформацій, зокрема й освітньої сфери.

Адже взаємозалежність трансформаційних суспільних змін як у глобалізованому світі, суспільстві, так і в освітньому середовищі, очевидна і має у підґрунті наслідки особистісних трансформацій окремих людей і свідомості людства взагалі, спричинені конфліктогенним середовищем (адже будь-якій трансформації передують виникнення конфліктної ситуації).

Список використаних джерел

1. Ващенко К. О., Корнієнко В. О. Політологія для вчителя. 2017. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/13vashenko_politologiya_dlya_vchitelya/192.html (дата звернення 22.03.2020).
2. Грник А. М. Основи конфліктології : [навч. посіб.]. Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. 222 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/514-osnovi-konfliktolog-grnik-am.html> (дата звернення 22.03.2020).
3. Гришина Н. В. Психологія міжличностного конфлікту : дис. ... д-ра психол. наук. Санкт-Петербург, 1995. 361 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/psikhologiya-mezhlichnostnogo-konflikta> (дата звернення 12.01.2020).
4. Гришина Н. В. Психологія конфлікту. Санкт-Петербург : Питер, 2005. 464 с.
5. Долинська Л. В., Матяш-Заяц Л. П. Психологія конфлікту : [навч. посіб.]. Київ : Каравела, 2010. 304 с.
6. Долинська Л., Матяш-Заяц Л. Уявлення сучасної молоді про особливості міжособистісних конфліктів. *Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні*. Київ : Український центр політичного менеджменту, 2003. С. 331–338.
7. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення й культури в Україні. Київ : ВД «Ін Юре», 2003. 416 с.
8. Кіпень В. П., Коржов Т. О. Викадачі вузів: соціологічний портрет. Донецьк : ПП «Астро», 2001. 199 с.
9. Лагута А. В. Психологічні особливості міжособистісних конфліктів у студентському середовищі та шляхи їх профілактики. URL: http://eprints.zu.edu.ua/12500/1/Laguta_A_V_magistrska.pdf (дата звернення 09.03.2020).
10. Орлянський В. С. Конфліктологія : [навч. посіб.]. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 160 с.
11. Політичні конфлікти. URL: https://pidruchniki.com/12800528/psihologiya/politichni_konflikti (дата звернення 17.02.2020).
12. Політичні конфлікти. URL: http://lib.mdpu.org.ua/e-book/politologiya/eBook/modul_2/tema17.htm (дата звернення 12.03.2020)
13. Політичні конфлікти. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10063/123456789/10063/politkonflikty.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 19.02.2020).
14. Примуш Микола. Політичні конфлікти та їх типи. Політичний менеджмент. 2010. Вип. 1. С. 96–104. URL: https://apiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/prymush_politychni.pdf (дата звернення 17.02.2020).
15. Психологія конфлікту : навч.-метод. посіб. для підг. магістрів усіх форм навч. / В. Ф. Орлов, О. М. Отч, О. О. Фурса. Київ : ДЕТУТ, 2008. 422 с.
16. Руденко О. О. Психологічні особливості міжособистісних конфліктів студентів. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2010. Вип. 7 (9). С. 360–365. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/345> (дата звернення 19.02.2020).
17. Салимгареев Д. И. (2019). Социальная ценность медиации как механизма профилактики и разрешения конфликтов в современном обществе. URL: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=23193ab9-500e-40d1-b981-3402017f11e6%40sdc-v-sessmgr02> (дата звернення 08.05.2020).
18. Січкаренко Г. Г. Трансформації вищої освіти в незалежній Україні : монографія. Київ : ВЦ КНЛУ, 2009. 89 с.
19. Січкаренко Г. Г. Историчний досвід перебудови вищої освіти в Україні (1985–2005 рр.) : монографія. Ніжин : Вид-ць ПП Лисенко М. М., 2014. 360 с.
20. Ткалич Маріанна. Здоровая агрессия. Когда и почему лучше дать сдачи. URL: <https://nv.ua/style/blogs/agressiya-samoocenka-kogda-nuzhno-postoyat-za-sebya-psihologiya-50087354.html?fbclid=IwAR3mA8q9qgFgoq p0GtZBPEPSXUGMT0DzqqvZCvFhOr6M11NxtOuB9mF8sSg> (дата звернення 12.05.2020).
21. Яхно Т. П., Куревіна І. О. Конфліктологія та теорія переговорів : [навч. посіб.]. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 168 с.
22. Slyvka Roman. Dynamics of Territorial and Political Conflicts in the World. *Часопис соціально-економічної географії*. 2016. Вип. 21 (2). С. 26–40. URL: <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=44ab25d5-8e80-4089-b929-d448e4e5b670%40pdc-v-sessmgr06> (дата звернення 15.04.2020).

References

1. Vashchenko, K. O., & Kornienko, V. O. (2017). *Politolohiia dlia vchytelia [Political science for teachers]*. Retrieved from https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/13vashenko_politologiya_dlya_vchitelya/192.html [in Ukrainian].
2. Hirnyk, A. M. (2010). *Osnovy konfliktolohii [Fundamentals of conflictology]: [navch. posib.]*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. Retrieved from <https://westudents.com.ua/knigi/514-osnovi-konfliktolog-grnik-am.html> [in Ukrainian].
3. Hryshyna, N. V. (1995). *Psykholohiia mezhlychnostnoho konfykta [The psychology of interpersonal conflict]*. (D diss.). Sankt-Peterburg. Retrieved from <https://www.dissercat.com/content/psikhologiya-mezhlichnostnogo-konflikta> [in Russian].
4. Hryshyna, N. V. (2005). *Psykholohiia konfykta [The psychology of conflict]*. Sankt-Peterburg: Pyter [in Russian].
5. Dolynska, L. V., & Matiash-Zaiats, L. P. (2010). *Psykholohiia konfliktu [Psychology of conflict]: navch. posib*. Kyiv: Karavela [in Ukrainian].
6. Dolynska L., & Matiash-Zaiats, L. (2003). Ujavlennia suchasnoi molodi pro osoblyvosti mizhosobystisnykh konfliktiv [Representation of modern youth about the peculiarities of interpersonal conflicts]. In *Sotsialno-psykholohichni vymir demokratychnykh peretvoren v Ukraini [Socio-psychological dimension of democratic transformations in Ukraine]* (pp. 331-338). Kyiv : Ukrainyskyi tsentr politychnoho menedzhmentu [in Ukrainian].
7. Zhuravskiy, V. S. (2003). *Vyshcha osvita yak faktor derzhavotvorennia y kultury v Ukraini [Higher education as a factor of state formation and culture in Ukraine]*. Kyiv: VydavnychiyDim «InYure» [in Ukrainian].
8. Kipen, V. P., & Korzhov, T. O. (2001). *Vykladachi vuziv: sotsiolohichni portret [University teachers: a sociological portrait]*. Donetsk: PP «Astro» [in Ukrainian].
9. Lahuta, A. V. (2014). *Psykholohichni osoblyvosti mizhosobystisnykh konfliktiv u studentskomu seredovyschchi ta shliakhy yikh profilyaktyky [Psychological features of interpersonal conflicts in the student environment and ways of their prevention]*. Retrieved from http://eprints.zu.edu.ua/12500/1/Laguta_A_V_magistrska.pdf [in Ukrainian].
10. Orlianskyi, V. S. (2007). *Konfliktolohiia [Conflictology]: navch. posibnyk*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
11. *Politychni konflikty [Political conflicts]*. Retrieved from https://pidruchniki.com/12800528/psihologiya/politichni_konflikti [in Ukrainian].
12. *Politychni konflikty [Political conflicts]*. Retrieved from http://lib.mdpu.org.ua/e-book/politologiya/eBook/modul_2/tema17.htm [in Ukrainian].
13. *Politychni konflikty [Political conflicts]*. Retrieved from <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10063/123456789/10063/politkonflikty.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
14. Prymush, M. (2010). Politychni konflikty ta yikh typy [Political conflicts and their types]. *Politychnyi menedzhment [Political management]*, 1, 96-104. Retrieved from https://apiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/prymush_politychni.pdf [in Ukrainian].
15. Orlov, V. F., Otych, O. M., & Fursa, O. O. (2008). *Psykholohiia konfliktu [Psychology of conflict]: navch.-metod. posib. dlia pidh. Mahistriv usikh form navch*. Kyiv: DETUT [in Ukrainian].
16. Rudenko, O. O. (2010). *Psykholohichni osoblyvosti mizhosobystisnykh konfliktiv studentiv [Psychological features of interpersonal conflicts of students]. Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymi potrebami [Current problems of education and upbringing of people with special needs]*, 7 (9), 360-365. Retrieved from <http://ap.uu.edu.ua/article/345> [in Ukrainian].
17. Salymhareev, D. Y. (2019). *Sotcialnaia tcennost mediatcii kak mekhanizma profilyaktyki i razresheniia konfliktov v sovremennom obschestve [The social value of mediation as a mechanism for the prevention and resolution of conflicts in modern society]*. Retrieved from <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=23193ab9-500e-40d1-b981-3402017f11e6%40sdc-v-sessmgr02> [in Russian].
18. Sichkarenko, H. H. (2009). *Transformatsii vyshchoi osvity v nezalezhnii Ukraini [Transformations of higher education in independent Ukraine]: monohrafiia*. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU [in Ukrainian].
19. Sichkarenko, H. H. (2014). *Istorychnyi dosvid perebudovy vyshchoi osvity v Ukraini (1985–2005 rr.) [Historical experience of higher education restructuring in Ukraine (1985–2005)]: monohrafiia*. Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].
20. Tkalych, M. (2020). *Zdorovaia ahressiia. Kohda y pochemu luchshe dat sdachy [Healthy aggression. When and why is it better to hit back]*. Retrieved from <https://nv.ua/style/blogs/agressiya-samoocenka-kogda-nuzhno-postoyat-za-sebya-psihologiya-50087354.html?fbclid=IwAR3mA8q9qgFgoq p0GtZBPEPSXUGMT0DzqqvZCvFhOr6M11NxtOuB9mF8sSg> [in Russian].
21. Iakhno, T. P., & Kurevina, I. O. (2012). *Konfliktolohiia ta teoriia perehovoriv [Conflictology and negotiation theory]: [navch. posibnyk]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
22. Slyvka, Roman. (2016). Dynamics of Territorial and Political Conflicts in the World. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafiy* [], 21 (2), 26-40. Retrieved from <http://web.b.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=4&sid=44ab25d5-8e80-4089-b929-d448e4e5b670%40pdc-v-sessmgr06>.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 17.11.2021